

Кеңестік кезең мен Кемел Тоқаев (жеке күнделігі мен замандастар естелігінен)

Мадияр Н. Шакиев

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

E-mail: madiyar.shakiev@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-2407-0500>

DOI: 10.32523/2616-7255-2022-141-4-121-133

Аңдатпа. Мақалада автор Кемел Тоқаев есіміне қатысты 2000-2021 жылдар аралығында шыққан жарияланымдар мен басылымдарды қарастырады. Аталған уақыт аралығындағы жарияланымдар іріктеліп, мақаланың мақсатын ашатындары ғана таңдалды. Жазушының өміріне қатысты келтірілген құнды деректерді тарихи тұрғыда талдап, архив құжаттарымен дәлелдей отыру мақаланың мақсаты ретінде алынды. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Ұлттық архивінен, Орталық мемлекеттік архивінің Кемел Тоқаев қорынан, Ұлттық академиялық кітапханадан алынған құжаттар қолданылды. Мақаланың өзектілігі жазушының шығармашылық жанрына қазіргі қоғам тарапынан сұраныстың артуынан, қазақ әдебиетіндегі детективтік жанрдың бастамасында тұрған тұлғаның мұрасына жаңаша баға беріп, Қазақстан тарихындағы орнын межелеу. Автор Кемел Тоқаевтың 1931-1933 жылдардағы ашаршылық, Ұлы Отан соғысы, соғыстан кейінгі Қазақ КСР-дегі мәдениет саласының өркендеуі сияқты тарихи оқиғалар мен бетбұрыстарды басынан кешіргеніне тоқталады. Соған байланысты қазіргі таңда мемлекеттік деңгейдегі ашаршылық мәселесінің көтерілуі, жазушының аталған трагедиялық оқиға кезіндегі өмір кезеңін тереңірек зерттеуді қажет етеді. Сонымен қатар Ұлы Отан соғысына қатысты көптеген архивтік құжаттардың құпиялығының жойылуына байланысты, майдангер-жазушының ірі шайқастарға қатысу барысы туралы жаңа зерттеу кеңістіктері ашылды. Осыған орай автор ашаршылық пен соғыс, мәдени өрлеу кезіндегі шығармашылық жолы сияқты мәселелерді қарастыру міндеттерін алға қойды. Соңынан елеулі із қалдырған қайраткерлер есімдерін ардақтау, ұрпақ тәрбиесі мен ел тұрақтылығы үшін қажетті ұлттық идеологиялының қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Осы орайда мақаланың негізгі мәселесі ретінде жеткілікті дәрежеде зерттелмеген Кемел Тоқаев есімі қарастырылады.

Түйін сөздер: Кемел Тоқаев; жазушы; ашаршылық; соғыс; Қазақ ССР; детективтік жанр; повесть; тұлға; замандастар; әдебиет.

Received 15.07.2022. Revised 20.07.2022. Accepted 15.09.2022. Available online 30.12.2022.

For citation:

Shakiyev M.N. Soviet period and Kemel Tokaev (according to notes from a personal diary and memoirs of contemporaries) // Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Historical sciences. Philosophy. Religion Series. 2022. – Vol. 141. – №. 4. – P. 121-133. DOI: 10.32523/2616-7255-2022-141-4-121-133.

Для цитирования:

Шакиев М.Н. Советский период и Кемель Токаев (по записям из личного дневника и воспоминаниям современников) // Вестник ЕНУ им. Л. Гумилева Серия: Исторические науки. Философия. Религиоведение. – 2022. – Т. 141. – №. 4. – С. 121-133. DOI: 10.32523/2616-7255-2022-141-4-121-133.

Кіріспе

Қазіргі кезде жас ұлт буындары мен өнегелі ұрпақ тәрбиелеуде тарихи тұлғаларды ардақтаудың маңызды екені сөзсіз. Осы орайда қазақ әдебиетінің детективтік жанрының негізін қалаушыларының бірі деп санауға болатын қаламгер Кемел Тоқаев тұлғасы тарих ғылымы тарапынан жеткілікті дәрежеде зерттелген деп нақтылап айтуға қиын. Тәуелсіздік алғаннан кейін көптеген қазақ зиялылары мен қоғамға ерең еңбегін сіңірген қайраткерлерінің есімдері қайта жаңғырып, тарих беттеріндегі тиісті орындарын алып, атқарған іс-әрекеттеріне жаңаша баға берілуде. Қазақстан тарихы ғылымындағы орын алып отырған оң сипаттағы бетбұрыс тұсында Кемел Тоқаев есімі елеңсіз қалмауы тиіс екені анық.

Мақаланың ғылыми жаңалығы – тұлғаға байланысты Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архивіндегі ғылыми айналымға енгізілмеген құжаттардың қолданылуы, соның ішінде замандастарының жоғары билік тарапынан қудалауға ұшырағанын дәлелдейтін жеке күнделігіндегі қолжазбалардың мақалаға қосылуы. Осы уақытқа дейін Кемел Тоқаевқа қатысты мақалалар публицистикалық сипатта болғандықтан, келтірілген мәліметтер ғылыми тұрғыда нақты архивтік құжаттармен көрсетілмеді.

Соңғы уақытта Қазақстанда мәдениет саласының өркендеу үрдісі байқалады. Соның ішінде әдебиет, кинематограф, музыка салалары елімізді әлемдік деңгейде танытуда. Ғаламтордың көмегімен ақпарат алмасу жылдамдығы жеделдегені мәлім. Сол себепті әлемдегі инновациялар, заманауи технологиялар, мәденибеталыстарқолжетімді. Әдебиет саласының фантастикалық, шытырман оқиғалар жанрларына қазіргі қоғамның қызығушылық танытуы, еліміздің қоғамынан бірден жаңғырды. Осы орайда аталған жанрда еңбектер жазған Кемел Тоқаев есімінің өзектілігі артады.

Кез келген құбылысқа, маңызды оқиғаға, белгілі тұлғағаға мерзімді басылымдарда,

ғылыми журнал жинақтарында, кітап беттерінде жазылып, талқыланып, баға беріледі. Әр адамның өмір жолына, атқарған қызметі аясына, тарихи оқиғаларға қатыстылығына байланысты архив құжаттары мен түрлі сипаттағы басылымдарда аты жазылып қалады. Қарастырылып отырған Кемел Тоқаев тұлғасына замандастары, үзеңгілестері мен шығармашылығымен жақсы таныс оқырмандары баға беріп, барынша психологиялық портретін суреттеуге тырысқан.

Кеңестік кезеңде қазақ жері көптеген саяси, тарихи, идеологиялық, трагедиялық оқиғалар мен құбылыстарға толы болды. Сол өзгерістердің тізбегін, бар өмірін толықтай аталған кезеңде өткізген Кемел Тоқаев биографиясынан байқауға болады. Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру, Ұлы Отан соғысы, соғыстан кейінгі әдебиет, өнер, ғылым салаларының өркендеуі, бір сөзбен мәдени өрлеу кезеңдері жазушының көз алдынан өтті.

Кемел Тоқаев 1923 жылы 2 қазанда, Алматы облысының Қаратал ауданы, Қалпе ауылында дүниеге келіп, 1986 жылы Алматы қаласында дүниеден өтті. Ағасы Қасыммен бірге Шымкент қаласындағы қорғасын зауыты жанындағы балалар үйінде тәрбиеленіп, кейін Фрунзе қаласындағы әскери училищеде дайындықтан өтеді. 1942 жылы 226 атқыштар дивизиясы құрамында Сталинград шайқасындағы, майдан шебін бұзып өтетін 7-ші гвардиялық танк полкінің құрамында 1-ші Украин, 2-ші Беларусь фронттарындағы әскери іс-қимылдарға қатысты. Ауыр жарақат алғаннан кейін 1945 жылы эвакогоспитальдың медициналық комиссиясының шешімімен әрі қарай әскери қызметін жалғастыруға жарамсыз деп танылды. Соғыста көрсеткен ерлігі үшін әр түрлі дәрежедегі медальдармен, ордендермен марапатталды. 1948 жылғы Қазақ мемлекеттік университетінің түлегі «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш»), «Қазақстан пионері» (қазіргі «Ұлан»), «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газеттері редакцияларында түрлі қызметтер атқарды. 1960-1977 жылдар аралығында Қазақ КСР

Жоғарғы Кеңесі «Ведомостарының» бас редакторы болды. Өмірінің соңғы жылдары Қазақ ССР жазушылар одағында қызмет істеп, көбіне шығармашылық жұмыстармен айналысты (ҚР ОМА, 1778: 817).

Сурет 1. Кемел Тоқаев балалары Қасым-Жомарт пен Бақытбекпен бірге. (1954 ж.) (ҚР ОМА, 1038: 76).

Зерттеу әдістері

Мақала жазу барысында нарративтік, хронологиялық тәсілдері қолданылды. Аталған тәсілдердің бұл мақалада қолданудың негізгі себептері бар. Бірінші, нарративтік әдіс жазушының жеке қасиеттерін талдауда, замандастарының естелік ой-пікірлеріне баға бере отырып, тұлғалық келбетіне талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Екінші, хронологиялық әдіс жазушы туралы жазылған жарияланымның шығу реті мен Кемел Тоқаевтың шығармашылық ізденістерінің қамтитын уақыт шеңбері мен еңбектеріндегі немесе жоспарлаған әдеби еңбектеріндегі тарихи оқиғаларға негізделген. Соңдықтан, хронология реті Кемел Тоқаев өмір кезеңдерінің ретімен емес, жарияланымдардың шығу реті мен әдебиет жолындағы ізденістердегі тарихи оқиғалар тізбегін сақтайды. Жазушы есіміне қатысты

жарияланымдардағы, шығармашылық ізденістердегі мәліметтер қосымша архивтік деректермен толықтырылып, тарихи тұрғыда сараланды.

Қазіргі таңда тарих ғылымындағы ізденістердегі визуалды деректердің маңыздылығы артып, ғылыми айналымда жиірек қолданылып келеді. Соған байланысты, мақаладағы қозғалып отырған мәселелерге сай, Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архивіндегі Кемел Тоқаевтың жеке қорынан алынған фотосуреттер қосылды.

Талқылау

Жауынгер-жазушы Кемел Тоқаев тұлғасына қатысты тарихнамаға тоқталған кезде, ғылыми ізденістердің аздығына көз жеткізуге болады. Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2005 жылы «Әке туралы ой-толғау» атты еңбегі шықты. 2021 жылы Ұлттық академиялық кітапхана ұжымы «Кемел Тоқаев» атты библиографиялық көрсеткішін кітапхана баспасынан шығарды. Жоғарыда аталған еңбектерде архивтік құжаттар көп қолданылуымен және жазушы өмірі туралы тыңғылықты деректердің кездесуімен ерекшеленеді. Зерттеліп отырған тұлғаға арналып шығарылған мерейтойлық жинақтардың сипаты көбіне замандастарының қысқа естеліктері мен іріктелген детективтік шығармалардың жиынтығымен ғана шектеледі. Қазіргі таңда Кемел Тоқаев есіміне ғылыми ортаның қызығушылығының артуы, тарихнамалық базаның кеңеюіне алып келуге мүмкін деген тұжырым жасауға болады.

Кемел Тоқаевтың жеке қасиеттеріне баға беру барысы мерзімді басылымдардағы естеліктерге негізделеді. Аталмыш басылымдардың барлығы дерлік тәуелсіздік алғаннан кейін баспаға шыққан. Негізгі хронологиялық шеңбері 2000-2021 жылдар аралығы. Басылымдардың хронологиясын саралау барысында негізгі екі кезеңге бөліп қарастыруға болады. Олар: Кемел Тоқаевтың 80 жылдығына орай 2000-2010 жылдар аралығында шыққан Хамит Әлжанов (Әлжанов, 2000), Қасым-Жомарт

Тоқаев (Тоқаев, 2005), Бижамал Рамазанова (Рамазанова, 2006), сияқты авторлардың және 90 жылдығына орай жарық көрген 2010-2021 жылдарды қамтитын Асыллов Нұрғазаның (Асыллов, 2020) естелік жарияланымдары болып табылады. Кейбір авторлар мақалаларында белгілі бір өмір кезеңіне, мысалға Ұлы Отан соғысы немесе шығармашылық ісіне аса назар аударады. Мақалада Орталық мемлекеттік архивіндегі Кемел Тоқаевтың жеке қорынан, Ұлттық архивтен алынған құжаттар, Қасым-Жомарт Тоқаевтың естелік шығармасы қолданылды. Сонымен қатар аталған жылдар аралығында басқа да көптеген авторлардың мақалалары жарыққа шықты.

2000 жылдың бірінші декадасында отандық басылымдардың ішінде А. Баратқызы, Ш. Елеуенов, Н. Әлдібаев, Ә. Қожамұратқызы, Б. Мұқай, Ә. Қыдырбек, Ә. Мырза және т.б. естелік мақалаларын атап өтуге болады.

2010-2021 жылдар аралығында Ә. Әйтілеуұлы, М. Әкімжанов (М. Әкімжанов, Ж. Рахимова, Г. Айтжанбай, Е. Бектас және т.б. авторлығымен шыққан жарияланымдар аталған жылдар аралығында басылып шыққан. Бір авторлар оның жеке тұлғалық қасиеттеріне, екінші авторлар негізінен шығармашылығына тоқталады, ал үшінші авторлар әдебиет саласындағы еңбегіне де, психологиялық портретіне де тоқталып кетеді.

Нәтижелер

2000 жылдың бірінші декадасында мерзімді басылымдарда Кемел Тоқаев тақырыбында бірқатар мақалалар жарияланды. Осы жылдары жарық көрген мақалалардың ішінде Кемел Тоқаевтың өмір жолындағы нақты деректермен таныс авторлардың жұмыстарын көруге болады. 2000 жылы «Заң» газетінде Абай атындағы Алматы мемлекеттік университетінің және Қазақстан Республикасы ҰҚК-нің жоғары институтының профессоры, академик Хамит Әлжановтың «Кемеліне келген Кемел еді» атты мақаласы жарияланды (Әлжанов, 2000). Бұл мақаланы қарастырудағы екі негізгі себеп бар:

1) Жарияланым авторы, Хамит Әлжанов, жазушының жақын достарының бірі, жазушының әр түрлі өмір кезеңдерінен бірге өткен, яғни тікелей дереккөзге жатқызуға болады.

2) Мақала авторы жазушы өмірінен алынған бірқатар фактілерді келтіреді.

Жазушының биографиясына тоқтала отырып, автор негізінен шығармашылық ізденістеріне мән берген. Ұзақ уақыт мемлекеттік қауіпсіздік комитетінде (КГБ) қызмет атқарған Хамит Әлжановтың Кемел Тоқаев жайлы естеліктен үзінді келтірсек: «Кемел майданнан оралғаннан кейін де өзінің барлаушылық тәжірибесін жазушылық жолмен жалғастырып, шымшытырлық оқиғалы шығармалар жазуға кірісті. Онда Қазақстан барлаушылары мен қарсы барлаушыларының құпия қызықты жұмыстарын жазушылық шеберлікпен көрсете білді. Соның өзінде ол шығармаларын жазарда оның жоспарын, жүйесін қалай жасау жөнінде менімен кеңесіп отыратын. Өйткені мен ол кезде сыртқы барлау бөлімінде бастық болып істейтінмін. Мен Кемелге керекті құпия мәліметтерді шектен шықпай, нақтылы адамдардың аты-жөндерін атамай беріп отырдым» (Әлжанов, 2000: 4).

2005 жылы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әке туралы толғаныс» атты еңбегі жарық көрді. Бұл шығарма әкесі Кемел Тоқаев пен анасы Тұрар Шабарбаева туралы жазылған. Аталған естелік шығарманы мақаланың негізгі дереккөзі ретінде алудың бірнеше себептері бар:

1. Автордың Кемел Тоқаевқа тікелей туыстық қатыстылығы.

2. Аталған еңбекте құнды архивтік құжаттардың қолданылуы.

3. Зерттеліп отырған тұлғаға қатысты альтернативті көлемді еңбектердің болмауы.

Кемел Тоқаевты ғылыми зерттеу тақырыбы етіп қарастыруға, тарихи орнын белгілеуге, тұлғалық келбетіне баға беруге мүмкіндік беретін оның соңынан қалдырған шығармашылық ізі мен жазушы туралы әр түрлі жылдарда шыққан жарияланымдар болып табылады. Осы орайда оның есімін

танытқан шығармашылық жолға келу тарихына тоқталу негізді.

Ұлы Отан соғысынан оралған майдангердің қазақ әдебиетінің детективтік жанрына келу барысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың көлемді естелік еңбегінде сипатталады. Кемел Тоқаев 1945 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетіне оқуға түседі. Студенттік кезінде білімге, ізденуге деген ынтасын жақсы үлгерімімен көрсетеді. Жазушы оқу бітіргеннен кейін бір жыл Жамбыл қаласындағы облыстық газетте қызмет істейді. Алматы қаласындағы балалар аудиториясына арналған «Қазақстан пионері» (қазіргі атауы «Ұлан») редакторлық қызметке ауысқаннан кейін, болашақ жазушы көркем шығарма жазуға ниеттенеді. Пионерлер туралы жазылған алғашқы «Жұлдызды жорық» атты еңбегі көптеген сындық пікірлерге тап болады. Кейін Кемел Тоқаев милиция қызметкерлері туралы «Тасқын» деп аталатын туындыны жазып, әдебиеттің детективтік жанрына бет бұра бастайды. Аталған еңбегі өз аудиториясын тауып, оқырман қоғамымен жақсы қабылданады, республикалық байқаудан ең басты жүлделік орынды алады. Жазушы айтылған бағытта тағы да көптеген туындылар жазып шықты. Кемел Тоқаев қазақ әдебиетіндегі ең сәтті, резонансты детективтік жанрдағы еңбектердің авторы ретінде танылып, Кеңестік кезеңде де, тәуелсіздік алғаннан кейін де есімі мерзімді басылымдарда кездесе бастайды (Тоқаев, 2005: 130).

Сурет 2. Кемел Тоқаев жолдасы Тұрар Шабарбаева мен баласы Қасым-Жомарт Тоқаевпен бірге. (1954 ж.) (ҚР ОМА, 1038: 76).

Кемел Тоқаевтың шығармашылығында қазақ халқына қатысты нақты тарихи оқиғалар көрсетілген. Детектив жанрында повестер, романдар жазған кезде шытырман оқиғаларын тарихи құбылыстарға негіздеп өрістеді. Кейбір сюжеттік идеялары жүзеге асырылды, алайда жазушыдан байланысты емес жағдайлар салдарынан, көптеген шығармаларын өзінің логикалық аяғына дейін жеткізе алмады. Бұл жағдайларды жазушының өмір сүрген заманындағы саяси-идеологиялық жай күйімен тікелей байланыстыруға болады. Кеңестік кезеңдегі көпшілікке таралатын шығармалар, газет, журнал басылымдарындағы мақалалар күрделі цензуралық түзетулерден өтіп отырғаны құпия емес. Ал Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің архивтерімен тікелей жұмыс істеген Кемел Тоқаев шығармалары тиісті органдар мен коммунистік партия тарапынан аса тиянақты бақылауда тұрғаны анық. Мысалы, жазушының Голощекин жүргізген саясатының нәтижесінде орын алған қазақ даласындағы жұт туралы архив құжаттарымен жұмыстанып, роман жазуды қолға алуға жоспарлады.

Кемел Тоқаев қолға алғысы келген тақырып, қазақ халқы үшін аса ауыр кезең. Оны Қазақстан Халық комиссарлар кеңесінің төрағасы Ораз Исаевтың Сталинге жазған хатынан көруге болады. «1929 жылғы есепке қарағанда, Қазақстанда жас малды қоса алғанда 40 миллион бас, ал қазір 6 миллион бас қалған. Соның ішінде 2 миллион совхоздарға, 4 миллион бас колхоздық және жеке секторға тиесілі. Мал басының көп бөлігі бұрынғы қазақтардың мал шаруашылық аймақтарына емес, орыс ұлтты шаруалар аймақтарында шоғырланған. Мал шаруашылығы қазақ халқының көпшілік бөлігінің негізгі шаруашылығы мен басты табыс көзі болғандықтан, ұжымдастыру шаралары жергілікті халыққа аса ауыр тиді. Қазіргі мал шаруашылығындағы ахуал, қазақ ауылдарын дамытудағы жетістіктерімізді жоққа шығаратынын нақтылап айтқан дурыс» (Тахаева, 2010: 204).

Жазушы Қаратал ауданының тумасы болғандықтан, осы өңірдегі ахуалға байланысты қысқаша мәліметке тоқталу қажет. «Қаратал ауданындағы ойға сыймайтын жағдай бәріне белгілі. Аудан экономикалық тұрғыда құлдырауға ұшыраған. 1932 жылғы ауданға жіберілген азық-түлік көмегі ұқыпсыз пайдаланылды. Жіберілген азық-түлікке бақылау мен есеп тиісті түрде жүргізілмеді. Бұрынғы аудан басшылықтың көшпенділерге арналған азық-түлік қорын аудандық астық өндіру жоспарына қосылып жіберілуі салдарынан, 1932 жылғы желтоқсан айындағы көшіп кету деңгейі күрт өсіп, 1933 жылдың 1 қаңтарына санағанда, ауданда 459 шаруашылық пен 1369 адам қалды» (Тахаева, 2010: 279).

Осыған дейін тоқталған Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әке туралы ой толғау» атты еңбегінде 1927 жылы БКП (б)-ның XV съезінде елде ауыл шаруашылығын ұжымдастыру бойынша науқан жүргізу туралы шешім қабылданғаны айтылып, оның зардабы бүкіл елдегі ауыл тұрғындарына қасіретті зардапқа алып келгені көрсетіледі. Әке туралы естелік еңбекте ашаршылыққа тоқталудың негізі бар. Ашаршылықтан аман алып қалу үшін атасы Тоқа, отбасын Фрунзе қаласына көшіріп алып, жұт біткенге дейін сол жерді паналауға шешім қабылдайды. Аталған қалада Яков атты адам, тұратын жер бөліп беріп, сол кісіден көп көмек көреді. Фрунзеге қоныс аударғаннан кейінгі 1933 жыл барша қазақ халқымен бірге, сөз болып отырған жанұяға да ауыр тиеді. Осы жылы аса қайғылы оқиға орын алады. Әкесі Тоқа азық іздеп кеткен уақытта, ағасы Қасыммен бірге Кемел Тоқаевты милиция патрулі үйсіз балалар деген оймен ұстап, жетімдер үйіне күштеп алып кетеді. Қасым-Жомарт Тоқаев келтірген мәлімет бойынша, «Сол қасіретті күні әжем үйде кіші қызымен қалады. Әкемнің қарындасы қатты суықтан қорғалап, пештің жанында ойнап отырған екен. Бір кезде аяғы тайып, жанып тұрған отқа түсіп кеткен. Төсекке таңылған ана сәбиіне қол ұшын соза алмайды. Туған баласы тірідей өрт құшағына оранған қасіретті оқиғаны көруден басқа дәрмені жоқ ана жүрегі де осынау жан

шошырлық көрініске шыдай алмай, бірнеше минуттан кейін мәңгілік тыныс тапқан. Бір сұмдықты сезген атам мен Яков жүгіріп жеткен. Қайғылы оқиғаны көріп, әл-дәрмені құрыған атам әйелінің жанына тізерлей отырып, егіліп жылаған. Осы аралықта Яков пешке су шашып, одан жанып кеткен қыздың денесін шығарып алған» (Тоқаев, 2005). Қайғылы оқиғадан кейін, бір мезетте бар отбасынан айырылған Кемел Тоқаевтың әкесі із-түзсіз жоғалған.

Осыған дейін келтірілген деректерден кейін, жазушыға ашаршылық тақырыбы бейтаныс емес екені білінеді. Алайда жоспарланған шығарманың жарыққа шығуы мүмкін болмады. Оған мақала авторының айтуы бойынша келесі оқиға себеп болды: «Ол алдымен патриоттық тақырыпта Ақмола облысының Мариновка қыстағында өткен көтеріліс туралы повесть жазуға кірісті. Тарихтан белгілі, 1919 жылы Кеңес өкіметі орнаған, алайда, ақгвардияшылар колчактардың қолдауымен төңкеріс жасап, кеңес жағындағы 3 мың адамды атып тастаған, олардың ішінде 36 саяси большевик жетекшілері бар еді. Төңкерісшілер ешқандай сотсыз талайлардың қанын төгіп, үйлерін өртеп жіберген. Жазықсыз атылғандардың ішінде айтулы азамат Әділбек Майкөтов те бар еді. Мұрағат материалдарына сүйеніп жазылған бұл кітаптың басты кейіпкерлерінің бірі Атбасарда Кеңес өкіметін орнатуға белсене араласқан сол кездегі Қазақстан компартиясының бірінші хатшысы Д.А.Қонаевтың қайын атасы еді» (Әлжанов, 2000: 4). Хамит Әлжанов сөздеріне қарағанда аталған тарихи оқиғаға негізделген шығарма жарыққа шыққаннан кейін жазушының өмірінде қиын кезеңдер басталды. Кемел Тоқаевтың детективтік жанрындағы шығармаларын барынша шыңдыққа жанастырып жазғысы келгенін, кейбір шығармаларындағы кейіпкерлердің аттарын өзгеріссіз қалдырғанынан көруге болады. Жазушының бұл шығармашылық стилі күтпеген жерден жоғары лауазымды шенеуніктер қатарынан қысымшылық көрсетуге себеп туғызды. Бұл жағдайды

мақаладағы келесі сөздерден байқауға болады: «Осындай кітап жазғаны үшін Кемел Жоғарғы Кеңестегі қызметінен де кетті, Қазақстан Жазушылар одағындағы жұмысын да тоқтатты. Ал, кітапты таратуға тыйым салынды, бірақ оның кейбір тауарлары мерзімдік баспасөздерде жарияланып та үлгерген еді. Патриот жазушымыз қоғамда осындай ауыр жағдайға душар болды. Бір адамның көзқарасы бойынша Кеңес өкіметіне қарсы адам болып шыға келді» (Әлжанов, 2000: 4).

Орталық мемлекеттік архивінің Кемел Тоқаевтың жеке қорынан табылған жазушының жеке күнделігінде жоғарыда айтылған өміріндегі кезең туралы құнды деректер келтірілді. Оқиғаға қатысты күнделік жазбасын «6 шілде, 1977 жыл (сәрсенбі). Бұл күндері көңгі қауіпті іштей тынып, әділет шындықтың жоғына күйінем» (ҚР ОМА, 1038: 55) деген сөздерімен бастайды. Қолжазбаларда «Таңбалы алтын» шығармасы Қазақ ССР Министрлер Кеңесі жанындағы мемлекеттік қауіпсіздік комитеті тапсырмасымен, Ұлы Октябрьдің 60 жылдық мерекесіне арналып жазып шыққанын айтады. Жаңа повесттің үзіндісі аталған жылдың 29-30 сәуір айларында «Социалистік Қазақстан» жарияланды. 1965-1978 жылдар аралығында Жоғарғы Кеңес президиумының төрағасы Сабыр Біләлұлы Ниязбековпен болған диалог анық сипатталған: «Кемел, өзіңмен 12 жыл бірге жұмыс істедік. Менің өзің жөнінде көңілім қандай екенін білесің. Өрдайым қолдап келдім. Бірге жақсы жұмыс істедік. Бірақ соңғы үш күн бойы құлағымның ұшын жеп бітірді. Бұл не әңгіме? - деп Әбдіманап Тілеулиевті шақырып сұрасам, Шәріп Ялымов Қонаевтың әйелінің әкесі екен, оған да (Тілеулиевке) шақырып алып, қатты ренжісе керек» (ҚР ОМА, 1038: 55). Жоғарыда айтылған Әбдіманап Тілеулиев сол жылдары Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің төрағасының орынбасары қызметін атқарған жоғары шеңдегі тұлға. Кемел Тоқаевқа «Таңбалы алтын» повестін жазып шығуға қажетті құпия архивтік құжаттарға қол жеткізуге атсалысқан. Жазушы күнделігіндегі

айтылып отырған оқиғаға қатысты жазбалар төмендегідей Сабыр Ниязбековтың сөздерімен жалғасады: «Осында маза бермей жүрген кісіге «Білмей жазған шығар» деп едім, оны елейтпен емес. Бір сөзбен айтқанда, шығармашылық жұмысқа ауыссаң қайтеді?» (ҚР ОМА, 1038: 55). Демек, жазушы Жоғарғы Кеңес президиумындағы бас редакторлық қызметінен өз еркімен кетпегені анық.

Қазақ әдебиеті үшін бейтаныс жаңа детективтік жанрда шығармаларын жазып жүрген жазушының емін еркін ойлаған тақырыптарда еңбектер жазуға тек қана жоғары лауазымды шенеуніктер ғана емес, сонымен қатар қатаң цензура айтылған болатын. 1940-1970 жылдар аралығында, қазақ ғылымы мен әдебиетін кеңестік идеологиясының арнасынан шығармауға арналған қаулылар шығып отырды. Аталмыш қаулылардың бірін, «Большевик Қазақстанға» саяси-экономикалық журналынан алып, мысал ретінде келтіруге болады. «Феодалдық-рулық қатынастар идеологиясы тұрғысынан қазақ әдебиеті өкілдерінің тарапынан өткенді біржақты насихаттау, қазақ ауылдарындағы таптық күрестің болғанын мойындамау немесе бүркемелеу, революцияға дейінгі және советтік кезеңнің қазақ әдебиеті қайраткерлері қатарынан байқалған феодалдық-реакциялық, буржуазиялық-ұлтшылдық көзқарастары нәтижесінде қазақ әдебиеті тарихын қоғам өмірінің материалдық бөлігінен, таптық күрестен ажыратып көрсетуге талпынды. Жоғарыда айтылғандар Қазақ ССР-дың Ғылым академиясының тіл және әдебиет Институтының саяси қателіктері, аталмыш институттың марксистік-лениндік идеологиядан алшақтағанын дәлелдейді» (Большевик Қазақстанға, 1947: 50).

Кемел Тоқаев шығармаларын кеңестік кезең идеологиясына икемдеп, заман талабына сай жазды. Аталған талапқа сай емес әдебиет саласының өкілдерінің еңбектері синтезделмей, қатаң цензурадан өтпей басылымға шықпағаны белгілі. Ғылыми еңбектер Қазақ КСР ғылым академиясында талқыланса, көпшілік тиражбен шығатын резонансты шығармалар міндетті түрде

Қазақ КСР жазушылар одағында талқыланды. Қажетті идеологиялық бағыттан ауытқымауды «Орталық» аса бақылауда ұстап отырды.

Кемел Тоқаевпен ұзақ жылдар Жоғарғы Кеңесте қызметтес болған, Төралқаның хатшысы лауазымында болған Бижамал Рамазанованың «Елім деп соққан жүректері» атты жинағы 2006 жылы шықты. Жинақта жеке таныған белгілі тұлғалар туралы естеліктері жазылған. Естелік жарияланымында қызметтес болған жазушымен туыстық қатынастары бар екеніне тоқталады. Автор Кемел Тоқаевтың жеке қасиеттеріне, психологиялық портретіне, кәсіби біліктілігіне баға берген.

Ұзақ жылдар бойы газеттерде жұмыс істеп тәжірибе жинаған Кемел Тоқаев, 1960 жылы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің «Жаршысына» қызметке орналасады. Бұл Кеңестік құрылымның республикадағы маңызды органы. Аталған органда бас редактор лауазымына дейін көтеріліп, 1977 жылға дейін қызмет атқарды. Мемлекеттік қызметте жасаса да жазушылық кәсібін қатар алып жүріп, 17 жыл аралықта «Түнде атылған оқ», «Көмескі із», «Сарғабанда болған оқиға» сияқты детективтік шығармалары жарық көрді (Рамазанова, 2006: 159).

Майдангер-жазушының ұзақ жылдар бойы жауапкершілігі жоғары қызметті атқарғаны туралы Бижамал Рамазанованың естелік жазбаларынан көруге болады. Мәселен, «Іс-қағаздардан басқа жылына екі мәрте өтетін Жоғарғы кеңестің сессияларының баяндамаларын, сөйлеушілердің сөздерін қазақшалау, ауызба-ауыз (синхронды) тәржімалау, сессиялардың толық стенографиялық кітаптарын, ай сайын өтетін Жоғарғы кеңес Президиумының қаулыларын аудару, «Жаршысын» шығару сияқты жұмыстар көп болатын. 60-жылдардың ортасынан бастап Қазақстанның тұңғыш заңдары (Азаматтық, Азаматтық іс жүргізу, Неке және отбасы, су туралы, жер туралы, көптеген әкімшілік заңдар) қабылдана бастады. Бұл заңдар сол уақытта тұңғыш рет ана тілімізде жарық көрді. Оларды қазақ тіліне аудару Кемекең басқарған бөлімінің

қызметкерлері мен қазақша жаза алатын заңгер ғалымдардың еңбектерінің нәтижесі болатын» (Рамазанова, 2006: 161).

Сурет 3. Қазақ КСР-нің Жоғарғы Кеңес Президиумы аппаратының отырысы. (оңнан солға қарай: К. Тоқаев, А. Часовникова, К. Ақаев, Б. Рамазанова. 1974 ж.) (ҚР ОМА, 1038: 76).

Ұлы Отан соғысының 75 жылдығы қарсаңында жарық көрген «Айбын» республикалық әскери-патриоттық газетінде «Ұрпаққа өсиет» тақырыбында Кемел Тоқаевқа арналған мақала жарық көрді. Сұрапыл соғыс жазушының өміріндегі ауыр сынақ болды. Мақалада ағасы Қасым Болтаев көлік ротасының саяси жетекшісі ретінде, 186 атқыштар дивизиясының 290 атқыштар полкінің құрамында Ржев шайқасына қатысып, 1942 жылы 22 ақпанда қаза тапқаны туралы айтылады (Асыллов, 2020: 6). Ағасынан айырылғаны туралы хабар Кемел Тоқаевқа ауыр тиеді. Арада көп уақыт өтпей Кемел Тоқаев өзі майданға аттанады. Қазақстан Республикасы Қарулы күштері Әскери тарихи музейінің директоры, Асыллов Нұртазаның мақаласындағы келесі сөздер бойынша, «Фрунзе жаяу әскер училищесіндегі сержанттар курсы бітірген 18 жасар Кемел, 226-шы атқыштар дивизиясының бөлімше командирі ретінде Сталинград майданына соғысқа аттанды. Сталинград қорғанысы ұрыстарына үш ай қатысқаннан кейін ол жараланып, әскери госпитальге түсті. Бірақ, онда ұзақ жатпай, тезірек майдан шебіне жіберуді өтінді. Сөйтіп Кемел Тоқаев Бірінші Украин, кейіннен Екінші Беларусь

майданының құрамына кірген майдан шебін бұзып өтетін 7-ші гвардиялық танк полкіне қосылды» (Асыллов, 2020: 6).

Сурет 4. К.Тоқаев, Қ.Қайсенов Киевке сапар барысында украиндық ардагерлермен кездесуі. (1963 ж.) (ҚР ОМА, 1038: 90).

Осыған дейін келтірілген мақалалардың ерекшелігі архивтік құжаттардың қолданылуымен сипатталады. Бұрын құпия болған архивтік деректер де алынған. «Ерлігі үшін» алғашқы медалімен ержүрек қызыл әскер 1943 жылғы 5 тамызда наградталды. 2007 жылғы мамырда ғана КСР Жоғарғы Кеңесінің Президиумы атынан №7/Р бұйрығының мәтіні құпиясыз етілді.

Сурет 5. «Сталинград қорғанысы үшін» медалімен марапатталғанын растаушы құжаты (ҚР ОМА, 1038: 35).

Автоматшылар бөлімшесінің командирі гвардия сержанты Кемел Тоқаев «1943 жылғы 17 шілдеден бастап 1 тамыз аралығындағы ұрыстардың барлық кезеңінде танкілердің қасында үздіксіз болған, оларды қорғап, табандылықпен және батыл іс-қимыл жасаған. Зеңбіректен атқылаған оқтың астында танкілермен байланыста болды және мылтық-пулеметтің оқ атуынан қиратылған танкілер мен экипаждардың жағдайын барлау және танкілер үшін өткелдерді іздеп табу бойынша қолбасшылықтың бұйрықтарын орындады. Өз автоматынан 20-ға жуық гитлершіні жойды» деп жазылған (Асыллов, 2020: 7).

Кемел Тоқаев соғыс барысы туралы 1983 жылы «Солдат соғысқа кетті» атты автобиографиялық романын жазды. Көркем шығармалық роман болса да, жазушы өмірінің майданда болған кезең туралы құнды мәліметтерге толы. Өйткені жоғарыда айтылғандай жазушы өз шығармаларын нақты архивтік құжаттарға сүйеніп жазған.

Детективтік жанрда алғашқылардың бірі болып шығармалар жазған Кемел Тоқаев есімінің жеткілікті дәрежеде зерттелмей, елеусіз қалуының себебін, аталған жанрдың қазақ әдебиетіне сіңу процесінің баяулығымен түсіндіруге болады. Қазіргі таңда детективтік жанрдың даму мәселелері мен туындаған қиындықтары туралы зерттеулер мен ғылыми қауым арасында талқылаулар қарқынды жүріп жатыр.

№ по пр.	Наименование учреждения и город (полностью)	Должность	С какого по какое время	Причина перехода
1	Средняя общеобразовательная школа № 1, Алматы	Ученик	6.1942 - 6.1943	По окончании
2	ВВС Советского Союза	Командир	6.1943 - 5.1945	
3	Армия Советский		6.1945 - 1.1946	
4	7-й отдельный танковый полк	Командир взвода	1.1946 - 1.1947	
5	Средняя общеобразовательная школа № 1, Алматы		1.1947 - 1.1948	
6	Средняя общеобразовательная школа № 1, Алматы	Учитель	1.1948 - 1.1949	
7	Средняя общеобразовательная школа № 1, Алматы	Учитель	1.1949 - 1.1950	
8	Средняя общеобразовательная школа № 1, Алматы	Учитель	1.1950 - 1.1951	
9	Средняя общеобразовательная школа № 1, Алматы	Учитель	1.1951 - 1.1952	

Сурет 6. Кемел Тоқаевтың жеке ісіндегі өз қолымен толтырған құжаты (1955 ж.) (ҚР ОМА, 1778: 811).

2021 жылы Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасының баспасында Кемел Тоқаевтың библиографиялық көрсеткіші шықты. Аталмыш библиографияда жазушы өміріне қатысты маңызды деректер, архивтік құжаттар көшірмелері, шығармашылық еңбектер тізімі, замандастар естеліктері мен белгілі ақын-жазушылардың тұлғаға қатысты ой-пікірлері жинақталған. Солардың ішінде қазақ әдебиетіндегі детективтік жанр мәселесіне тоқталып кеткен тұлғалар бар. Журналист, ақын Төреғали Тәшенов бұл мәселеге төмендегідей пікір білдірді: «Қазақ әдебиетіндегі детектив жанрының көш басында жазушы Кемел Тоқаев тұрғанына ешкімнің таласы болмаса керек. Осы кісі біз айтып отырған жанрдың жүгін бірталай уақыт жалғыз өзі сүйреді. Кеңес заманында детектив жазатын осындай санаулы адамдар ғана КГБ-ның, тергеу орындарының рұқсатымен мұрағат ақтаруға қол жеткізе алатын. Мұның да детектив жанрның дамуына өзіндік әсері болғаны анық. Екінші жағынан алып қарасақ, өркениетті елдерде детектив жанрының дамып кетуі негізінде ол жақта ғасырлар бойы қала тіршілігінің үздіксіз қайнап жатуынан. Өзін-өзі өлтіру, маньяктар, жезөкшелер, ұры-қарылар өмірі – қала өркениетінің улы жемісі. Қазақ халқының қалаға шоғырлануы (урбанизация) енді-енді жүзеге асып келеді. Сондықтан үлкен қалаларға тән психология бізге әлі сіңісіп болған жоқ. Мұның да біз айтып отырған жанрдың дамуына әсері бар әрине. Үшіншіден, қазіргідей нарық заманында детектив жанрына баспалар тарапынан қызығушылық тумап болмайды» (Мұңалбаева, 2021: 93-94).

Шытырман оқиғалы детективтік жанр батыс әлемінің мәдени жетістігі екені даусыз. Сондықтан аталған көпшілікке арналған әдебиеттің саласына жоғары билік тарапынан аса мән беріліп, бар саяси тетіктерін қолдана отырып, социалистік идеологияға сай жолға бұрды. Кеңестік әдебиетте криминалдық сюжет көбіне зұлым-байлар мен әділ жұмысшылардың класс аралық қақтығысына негізделген. Саяси жүйенің жай күйіне байланысты детективтік жанрдың ішінде

саяси, тарихи, шпиондық, полициялық бағыттары іріктеліп шықты. «Батыс» пен КСРО-ның арасындағы саяси шиеленісу кезеңдерінде саяси және шпиондық детективтер көптеп шығып тұрды. Көпшілікті еліктіретін, түсінікті тілде жазылған жоғарыда тоқталып кеткен бағыттағы шығармалар, халықтың көңіл күйіне ықпал етіп, сыртқы жауға қарсы ұйыстыру саясатын жүргізуде қуатты құрал болды.

Кемел Тоқаев шығармаларының мазмұны тарихи, шпиондық, полициялық детективтерге тән. Құпия архивтік құжаттарға ерекше рұқсаты болған жазушының арнайы мемлекеттік қорғау мен ішкі істер органдарымен тығыз байланыста болғанын білдіртеді. Қаламгердің шығармалары өз заманының идеологиясына сай жазылды және көбіне полициялық детективтік жанр сипатында жазылды. Кейбір шығармалары нақты тарихи оқиғаға негізделіп, тарихи детектив элементтерінен тұрса, кейбір еңбектерінде полициялық, шпиондық немесе қосарлы жанр элементтері кездеседі. Мысалы, тарихи детективке «Соңғы соққы» еңбегін, ал қосарлы шпиондық-полициялық детективке «Тасқын» шығармасын атап өтуге болады. Социалистік идеологияның шырмауындағы қазақ әдебиетінде еңбек етсе де, қазақ менталитетін, туған жер табиғатын артық рет ерекшелеп кетуге ұмытпаған жазушы шығармаларында, қазақ милиция қызметкерлері, чекситтері ақылды, ержүрек, әділ кейіпкерлер болып келеді. Бұл көріністі Кемел Тоқаевтың өз еліне, жеріне, ұлттық болмысына деген үлкен сүйіспеншілігі деп түсінуге болады.

Қорытынды

Кемел Тоқаев өміріне, тұлға болып қалыптасуына, шығармашылық ізденістер аясын таңдауына ықпал еткен кеңестік кезеңде орын алған оқиғалар тізбегі болып табылады. Жеке басынан көптеген қиын жағдайларды өткізген жазушы, жоғары адами моральдік принциптерді жоғалтпай, XX ғасырдың 50-80 жылдар аралығындағы интеллигенция өкілдері арасынан өз орнын тапты. Белгілі

әдебиет өкілдеріне қарағанда, есімі тарих беттеріндегі лайықты орнында емес. Архивтік құжаттарға сүйеніп, тарихи оқиғалар негізінде өрілген көркем шығармашылық туынды қажырлы еңбек, жазушылық қабілет пен шыдамдылықты қажет етеді. Жазушы шығармаларының сәтті шығуының кепілі де шыдамдылығы мен тиянақты еңбегінің нәтижесі деуге болады. Өйткені, замандастар естелігіне қарағанда, Кемел Тоқаев бір повесть немесе роман жазып шығуға бірнеше жыл жұмсаған. Қаламгерлік жолында тарихи оқиғаны шығармасына бұрмалаусыз қосқаны үшін, белгілі шенеунік тарапынан қудалауға ұшыраса да кешіріммен қарай білген. Кемел Тоқаев соңынан елеулі шығармашылық мұра қалдырғаны, қазақ әдебиетіне қосқан

үлесі даусыз. Жас буын тәрбиесінде, қоғамда отансүйгіштік қалыптастыруда елге күн туғанда жерін абыроймен қорғап, миллиондаған адамның өмірін алып кеткен сұрапыл соғыстан сынбай шыққан азаматтардың есімдерін жеткізу маңызды. Өйткені қазіргі уақыттағы құбылмалы, тез өзгеріп тұратын заманда бұл мәселенің орны ерекше екеніне көз жеткізуге болады. Қазіргі таңда әлемдік бетбұрысқа ілесе жүрген Қазақстан қоғамы тарапынан, шытырман оқиғалар жанрына қызығушылық туындауына байланысты, аталған жанрдың бастамасында тұрған тұлғаның есімін, тарих ғылымы тарапынан зерделеу қажет. Сондықтан, Кемел Тоқаевқа қатысты тарихи зерттеулерді әрі қарай жалғастырудың негізі бар екені сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- Асыллов Н. Ұрпаққа өсиет // Айбын. – 2020. – № 4. (146). – Б. 6-7.
 Әлжанов Х. Кемеліне келген Кемел еді // Заң газеті. – 2000. – № 42 (317). – 4 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1778. Оп. 1. Д. 817. 5-9 бб.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1038. Оп. 1. Д. 76. 18 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1038. Оп. 1. Д. 76. 33 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1038. Оп. 1. Д. 76. 46 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1038. Оп. 1. Д. 90. 6 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1038. Оп. 1. Д. 76. 35 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1778. Оп. 1. Д. 811. 7 б.
 Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА) Ф. 1038. Оп. 1. Д. 55. 26-29 бб.
 Мұңалбаева Ү.Д., Ташимова Б.С., Умарова Г.Т., Акчурина Г.А. Биобиблиографиялық көрсеткіш. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 120 б.
 О грубых политических ошибках в работе института языка и литературы Академии Наук Казахской ССР // Большевик Казахстана. – 1947. – № 1. – С. 48-52.
 Рамазанова Б.Р. Елім деп соққан жүректері: ой толғау. – Алматы, 2006. – 239 б.
 Тахаева М.К. Қазақ халқының қасіреті (Құжаттар мен материалдар жинағы: XX ғасырдың 20-шы, 30-шы жылдардағы Қазақстандағы ашаршылық). – Алматы, 2010. – 414 б.
 Тоқаев Қ.К. Әке туралы толғаныс. – Алматы: Парасат, 2005. – 199 б.

М.Н. Шакиев

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Советский период и Кемель Тоқаев (по записям из личного дневника и воспоминаниям современников)

Аннотация. В статье рассматриваются публикации и издания, касающиеся имени Кемеля Тоқаева, изданные в период 2000-2021 годов. Автором произведен тщательный отбор публикаций за вышеуказанный период времени и были выбраны только те публикации, которые раскрывают цели данной статьи.

В качестве цели статьи был взят исторический анализ и подтверждение архивными документами ценных данных, относящихся к жизни писателя. В связи с этим, были использованы документы из Национального архива Республики Казахстан, Фонда Кемеля Токаева Центрального Государственного Архива, Национальной академической библиотеки. Актуальность статьи обусловлена возрастающим спросом со стороны современного общества на творческий жанр писателя, новой оценкой наследия личности детективного жанра казахской литературы, обозначением места писателя в истории Казахстана. Автор подчеркивает, что Кемель Токаев пережил такие исторические события и переломные моменты, как голод 1931-1933 годов, Великая Отечественная война, послевоенное развитие сферы культуры в Казахской ССР. В связи с этим, в настоящее время поднятие проблемы голода на государственном уровне требует более глубокого изучения периода жизни писателя в момент данного трагического события. Кроме того, в связи с утратой секретности многих архивных документов, касающихся Великой Отечественной войны, открылись новые исследовательские пространства о ходе участия писателя-фронтовика в крупных сражениях. В этой связи автором поставлена задача рассмотреть такие вопросы, как голод и война, творческий путь в период культурного продвижения. Почитание имен деятелей, оставивших значительный след, играет важную роль в формировании национальной идеологии, необходимой для воспитания поколений и стабильности страны. В этой связи, в качестве основного вопроса статьи рассматривается недостаточно изученное имя Кемеля Токаева.

Ключевые слова: Кемель Токаев; писатель; голод; война; Казахская ССР; детективный жанр; повесть; личность; современники; литература.

M.N. Shakiyev

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Soviet period and Kemel Tokayev (according to notes from a personal diary and memoirs of contemporaries)

Abstract. The article discusses publications related to the name of Kemel Tokayev in the period 2000-2021. The author has made a thorough selection of publications for the given period of time according to the purpose of the article. The main goal of scientific research is to confirm important periods in the life of the writer with archival documents, from the memoirs of contemporaries and close relatives. In this regard, documents from the National Archives, the personal fund of Kemel Tokayev of the Central State Archives, and the National Academic Library of the Republic of Kazakhstan were considered by the author. The relevance of the topic of the article lies in the significance of the role in history and assessment of the heritage of the individual, the little-studied biography of the writer, who stood at the origins of the detective genre in Kazakh literature. The author focuses on the historical events and processes experienced by Kemel Tokayev, such as the Hunger of 1931-1933, the Great Patriotic War, and the post-war cultural upsurge in the Kazakh SSR. Recently, the issue of hunger has been discussed at the state level, which gives opportunities for studying this period in the life of the writer. In connection with the declassified archival documents, a field is opened for researching the course of hostilities, in which the front-line writer took a direct part. In this article, the author sets tasks based on the previously listed events in the Soviet period and tries to complete the tasks using the available documents. The main problem, which is considered by the author, is the insufficiently studied personality of Kemel Tokayev, from the point of view of the historical science of Kazakhstan.

Keywords: Kemel Tokayev; writer; famine; war; Kazakh SSR; detective genre; story; personality; contemporaries; literature.

References

- Asylov N. Yrпakka osiet. Aibyn [A testament to posterity. Aibyn]. 2020. No.4 (146). P.6-7, [in Kazakh].
- Alzhanov H. Kemeline kelgen Kemel edi. Zan gazeti [He was a kind person. Newspaper Law]. 2000, No. 42 (317). P. 4, [in Kazakh].
- Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1778. Op.1. D.817. l. 5-9 [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1038. Op.1. D.76. l. 18. [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1038. Op.1. D.76. l. 33. [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1038. Op.1. D.76. l. 46. [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1038. Op.1. D.90. l. 6. [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1038. Op.1. D.76. l. 35. [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1778. Op.1. D.811. l. 7 [in Russian].

Kazakstan Respublikasynyn Ortalyk memlekettik arhivi (KR OMA) [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] F.1038. Op.1. D.55. 26-29 l, [in Russian].

Mynalbaeva Y.D., Tashimova B.S., Umarova G.T., Akchurina G.A. Biobibliografijalyk korsetkish [Biobibliographic indicator], (Nyr-Syltan, 2021, 120 p.), [in Kazakh].

O grubyh politicheskikh oshibkah v rabote instituta jazyka i literatury Akademii Nauk Kazahskoi SSR. Bol'shevik Kazahstana. [About gross political mistakes in the work of the Institute of Language and Literature of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR]. 1947. No.1. P. 48-52, [in Russian].

Ramazanova B.R. Elim dep sokkan zhyrekteri: oitolgau [Patriots of their motherland], (Almaty, 2006, 239 p.), [in Kazakh].

Tahaeva M.K. Kazak halkynyn kasireti (Kyzhattar men materialdar zhinagy: XX gasyrdyn 20-shy, 30-shy zhyldardagy Kazakstandagy asharyshylyk) [Tragedy of the Kazakh people (collection of documents and materials: famine in Kazakhstan in the 20s and 30s of the XX century).], (Almaty, 2010, 414 p.), [in Kazakh].

Tokaev K.K. Ake turaly tolganys [Memories about the father], (Almaty: Parasat, 2005, 199 p.), [in Kazakh].

Авторлар туралы мәлімет:

Шакиев Мадияр Нуржанович – «Тарих» білім беру бағдарламасының 3-курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Shakiyev Madiyar Nurzhanovich – The 3rd year doctoral student in History, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.